

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 35: 336.761

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-30>

Кіктенко О.В.

доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри менеджменту
Класичного приватного університету

Kiktenko O.V.

Doctor in Public Administration, Associate Professor,
Professor of the Department of Management
Classical Private University

ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

ECONOMIC FEATURES OF PUBLIC POLICY IMPLEMENTATION IN THE EDUCATION SYSTEM

У статті проаналізовано діяльність вищої освіти в умовах модернізації освітньої галузі в Україні. Розглянуто проблеми розвитку та особливості формування сучасної державної освітньої політики. Освіта має значний вплив на всі аспекти життя і діяльності країни, соціуму, людської цивілізації загалом. В умовах сучасної науково-технічної та інформаційної революції освіта функціонує як складний соціально-економічний організм, який відіграє важливу роль у прогресі людства. Вона є однією з найвагоміших галузей трудової і пізнавальної діяльності. Основні зв'язки освіти з економікою країни. Залежність стану і розвитку освіти від рівня науково-технічного та економічного прогресу. Науково-технічний прогрес і матеріально-технічна база освіти. Вплив економічного розвитку на формування структури та розміщення навчальних закладів, підготовку та використання спеціалістів. Зворотний вплив загальної, професійно-технічної та вищої освіти на розвиток економіки країни, відтворення сукупного працівника і сукупного суспільного продукту.

Ключові слова: державна освітня політика, вища освіта, реформи, вищі навчальні заклади, економічне обґрунтування, економічна освіта, принципи економічної освіти, економічна підготовка, інвестиції в освіту.

В статье проанализирована деятельность высшего образования в условиях модернизации образования в Украине. Рассмотрены проблемы развития и особенности формирования современной государственной образовательной политики. Образование имеет значительное влияние на все стороны жизни и деятельности страны, социума, человеческой цивилизации в целом. В условиях современной научно-технической и информационной революции образование функционирует как сложный социально-экономический организм, играет важную роль в прогрессе человечества. Оно является одной из важных отраслей трудовой и познавательной деятельности. Основные связи образования с экономикой страны. Зависимость состояния и развития образования от уровня научно-технического и экономического прогресса. Научно-технический прогресс и материально-техническая база образования. Влияние экономического развития на формирование структуры и размещения учебных заведений, подготовку и использование специалистов. Обратное влияние общего, профессионально-технического и высшего образования на развитие экономики страны, воспроизведенным совокупного работника и совокупного общественного продукта.

Ключевые слова: государственная образовательная политика, высшее образование, реформы, высшие учебные заведения, экономическое обоснование, экономическое образование, принципы экономического образования, экономическая подготовка, инвестиции в образование.

The article analyzes the activities of higher education in the context of modernization of education in Ukraine. The problems of development and the features of the formation of modern state educational policy are considered.

Education has a significant impact on all aspects of life and activities of the country, society, human civilization as a whole. In the conditions of the modern scientific, technical and information revolution, education functions as a complex socio-economic organism, plays an important role in the progress of mankind. It is one of the important branches of labor and cognitive life. The main links between education and the country's economy. Dependence of the state and development of education on the level of scientific, technical and economic progress. Scientific and technological progress and the material and technical base of education. The impact of economic development on the formation of the structure and location of educational institutions, the training and use of specialists. The inverse effect of general, vocational and higher education on the development of the country's economy, reproduced by the total employee and the total social product. The state of education in the modern world is complex and contradictory. On the one hand, education has become one of the most important areas of human activity; tremendous achievements in this area formed the basis of tremendous social and scientific-technological transformations. On the other hand, the expansion of the sphere of education and changes in its status are accompanied by aggravation of problems in this sphere, and testify to crisis phenomena in education. And, finally, in recent years, in the process of searching for ways to overcome the education crisis, radical changes are taking place in this area and the formation of a new educational system. Today, education is seen as a strategic priority of the state, and therefore the problem of its formation requires special attention. State policy in the field of education is an integral part of national policy. Everything that vibrates in society, nature, the development of human culture, one way or another affects the formation and implementation of educational policy, the functioning of the education system as a whole.

Keywords: state educational policy, higher education, reforms, higher educational institutions, economic justification, economic education, principles of economic education, economic training, investment in education.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, реального забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, модернізації змісту освіти та організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя.

Як показує світовий досвід, освіта і суспільство не віддільні один від одного, що являє єдину систему. І якщо реформуванню та відновленню підлягають умови і чинники, безпосередньо пов'язані зі становленням особистості, її культурним та духовно-моральним розвитком, то незамінним засобом такого розвитку є утворення й усе, що пов'язано з ним. Одним із найважливіших напрямів країни є пріоритетний розвиток освітньої сфери, яка для багатьох країн була, є й залишається стратегічною точкою зростання, оскільки створює найефективніший, найпотужніший інвестиційний ресурс – людський потенціал.

Інноваційний розвиток освіти України актуалізує проблему якісного оновлення відкритої системи єдиного освітнього простору та її найважливішого складника – освітньої системи на основі формування та розвитку єдиного інформаційного простору. Як відомо, від ефективної діяльності цієї системи, професійної компетентності залежать загальний рівень розвитку молодого покоління, рівень зростання його економічного і соціального статусу.

Система економічної освіти є важливим чинником економічної соціалізації людей, засобом розвитку та підвищення якості людського капіталу. Нові умови життя висувають нові вимоги і завдання щодо соціальних та професійних якостей людини, її місця, характеру, рівня кваліфікації, способу мислення та поведінки. Саме людина, її потенціал є рушійною силою економічного прогресу в сучасному інформативному суспільстві. Наявність економічної освіти серед широких верств населення, особливо серед

молоді, як ознаки високої кваліфікації робочої сили є однією з передумов розвитку особистості. Кожна країна має формувати політику стимулювання набуття високої професійно-освітньої підготовки, яка потребує вагомих інвестицій. У сучасних умовах актуалізується проблема створення моделі економічної освіти, яка відповідає б розвитку світових освітніх систем, та виявлення шляхів ефективного існування в освітню галузь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сучасний науковий світ визначає освіту як універсальну категорію, яка виступає об'єктом різних галузей знань. З одного боку, освіту розглядають як джерело знань, з іншого – як «двигун» розвитку. Дослідники проблем модернізації вітчизняної освіти приділяють значну увагу дослідженню формування державної політики в галузі освіти та напрямів її розвитку. Зокрема, такі дослідники, як Т. Шамова, П. Третьяков, Н. Капустін, розглядають освіту як безперервну систему, процес формування та розвитку людської особистості. Різним аспектам розвитку економічної освіти та проблемам інвестування в розвиток людського капіталу присвячено роботи відомих українських учених: А. Колота, О. Красовської, О. Овчарук, О. Пошетун, П. Яковенко, Т. Фадиної, О. Грішнєвої, О. Головні, У. Гузар, П. Куликова, В. Парсяк, В. Креміня та ін. Проведений аналіз наукових напрацювань засвідчує кількісну та якісну недостатність фундаментальних системних досліджень економічної освіти, відсутність єдиного підходу до визначення критеріїв і механізмів ефективності інвестицій.

Серед не вирішених раніше частин загальної проблеми можна виділити такі: гармонійна взаємодія національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави; розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя (life learning); створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми

потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у висвітленні сучасних проблем розвитку економічної освіти в Україні, визначенні суті модернізації економічної освіти; поглибленні аналізу категорій інвестицій та їх ефективності в освітній галузі, а також особливостей реалізації державної освітньої політики високого рівня, здатних компетентно впроваджувати інноваційні освітні технології, сприяти подальшому соціально-економічному розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна економіка визначається як економіка знань, в якій людський капітал стає основним виробничим ресурсом. Сучасну економіку знань як передумову економічного зростання постіндустріального типу можна сформувати за наявності відповідного людського капіталу. Цей капітал значною мірою формується саме у сфері освіти, що зумовлює як підвищення її ролі та значення, так і вимагає від освітньої діяльності змін та модернізації відповідно до вимог сьогодення [6]. Зокрема, це стосується економічної освіти та необхідності її наближення до світових тенденцій економічного і суспільного розвитку. Модернізація освіти відбувається в контексті загального процесу трансформації різних аспектів суспільного життя, у тісному взаємозв'язку з перебудовою в інших сферах.

Потенціал позитивного впливу модернізації системи економічної освіти на розвиток економіки та підприємництва, зокрема, розкривається у:

- підвищенні ефективності інвестицій не лише в освітню, а й в інші галузі економіки;
- залученні працездатного населення до розвитку підприємництва та набуття нових рис підприємливості з метою збільшення числа підприємств малого і середнього бізнесу;
- збільшенні самозайнятих осіб у галузях та сферах національної економіки;
- підвищенні конкурентоспроможності українського населення на міжнародних ринках праці, його впевненості в ефективній зайнятості, реалізації можливостей та побажань кожної людини, що сприятиме, своєю чергою, встановленню прогресивного громадянського суспільства [7].

На основі вищесказаного можна стверджувати, що роль економічної освіти у зв'язку з розвитком малого та середнього бізнесу в Україні зростає, унаслідок чого економічна освіта в аспекті її модернізації потребує переходу до інтегрованої моделі фінансування освіти, елементами якої мають бути такі інвестиційні джерела: багатоканальне державне фінансування вищої освіти, кредитування навчання у вищих навчальних закладах та підтримка економічних суб'єктів, які оплачують навчання самостійно, гранти суспільних фондів та неурядових організацій, у т.ч. міжнародних.

Державна освітня політика спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку. Для досягнення цієї мети держава

здійснює узгодження різних суспільних процесів, які впливають на «виробництво знань» та «виробництво фахівців», які ці знання застосовують. Зазначені процеси можуть відбуватися як у сфері освіти, так і по за нею. Для забезпечення освітнього процесу необхідні також інші умови, що не стосуються безпосередньо змісту освіти: наявність кваліфікованих кадрів, необхідна інфраструктура, відсутність екстремістських політичних впливів, наявність нормативно-правової бази освітньої діяльності тощо [1].

Стратегічними завданнями реформування освіти в Україні визначено:

- відродження і розбудову національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян, формування освіченої, творчої особистості, забезпечення пріоритетного розвитку людини, відтворення й трансляції культури й духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків;
- виведення освіти на рівень розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних та організаційних засад; подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів; глибокої демократизації традиційних навчально-виховних закладів; формування багатоваріантної інвестиційної політики у галузі освіти.

Виняткову значимість на початку XXI ст. має аналіз тих глобальних тенденцій, які, зародившись у XX ст., матимуть продовження у новому столітті, кидаючи тим самим виклик людській цивілізації, виклик її здатності протистояти руйнівним тенденціям і підтримати тенденції творчі, прогресивні на основі тих пріоритетів та принципів, які адекватно відповідають зміненій реальності суспільного розвитку. Цей виклик має безпосереднє відношення до сфери освіти, яка покликана коригувати свої пріоритети і цінності з урахуванням не тільки актуальних, а й перспективних, довготривалих запитів і людини, і суспільства. Іншими словами, нова філософія політики та нова політика освіти повинні сформувати й нову освітню парадигму, яка відобразить потреби людської цивілізації в XXI ст.

Освіта наприкінці XX – початку XXI ст. стала однією з найважливіших сфер людської діяльності. Величезні досягнення у цій галузі вже лягли в основу грандіозних соціальних і науково-технічних перетворень людства. Водночас розширення сфери освіти і зміна її статусу супроводжуються загостренням проблем, що свідчить про прояв кризових явищ. Основою, на якій можливе подолання кризи освіти, може служити розвиток нових економічних механізмів і нових освітніх технологій. Проте використання нових інформаційних і комунікаційних технологій призведе до підвищення ефективності освіти тільки в тому разі, коли розвиток технологічної підсистеми освіти буде супроводжуватися радикальними змінами в усіх інших підсистемах педагогічної, організаційної, економічної, а також істотно зачіпати теоретичні та методологічні основи освіти з метою створення нової освітньої парадигми – глобальної системи відкритого, гнучкого, індивідуалізованого, що творить знання, безперервної освіти людини протягом усього його життя.

Зростаюче принципове значення має характер управління освітою у процесі формування нових освітніх систем. Особливості управління цією системою в новому тисячолітті виражаються в необхідності вирішення проблем освіти не тільки на рівні національних освітніх систем, а й на рівні національної загальнодержавної політики, на міжнародному, глобальному рівнях. Це, своєю чергою, вимагає виділення державою пріоритетів у розвитку перспективних освітніх систем, перегляду ролі і функцій держави у фінансуванні та організації освіти, залучення у сферу освіти позабюджетних коштів та податково-стимулювання інвестицій у неї, використання у вирішенні проблем освіти різних соціальних інститутів, головним чином, підприємств та сім'ї, а також перегляду ролі навчальних закладів та самих учнів в організації освітнього процесу.

Особливістю реалізації державної освітньої політики є те, що вона стає більш мобільною, здатною адекватно реагувати на зміни у сфері освіти, до впровадження стимулів постійного професійного вдосконалення освітніх послуг. Для здійснення стабільного розвитку державою необхідно забезпечити: реалізацію державних та регіональних програм стосовно освітнього контенту; забезпечення національного та регіонального моніторингу якості освіти; проведення наукових досліджень з актуальних проблем розвитку освіти; створення умов для реалізації державної освітньої політики, різноманітних освітніх моделей, форм та засобів отримання освіти.

Важливою проблемою цивілізаційної модернізації вітчизняної системи освіти, яка переживає далеко не найкращі часи, є створення вітчизняної системи відкритої освіти та ефективного вдосконалення його первинної форми – дистанційної освіти.

Особливостями сучасного етапу реалізації державної освітньої політики в розвитку системи освіти є необхідність реформування цієї системи і подолання перекосів і труднощів у процесі початкових перетворень. Істотні зміни змушують політиків розглядати освіту як вищий пріоритет у системі державних цілей. Воно фактично стає єдиним механізмом, який може забезпечити відтворення інтелекту, сформувавши нову суспільну свідомість, новий світогляд, здатні змінити прагматизм людини і стабілізувати справжні моральні орієнтири і цінності.

Масштабність освітньої сфери, її інерційність уповільнюють у ній кризові і руйнівні процеси, видимі наслідки. Проте вихід із занепаду із цих же причин є довготривалим і трудомістким. Одними з найважливіших методологічних позицій дослідження розвитку державного управління якістю вищої освіти є системний підхід, системний метод та системний аналіз [2].

Під системним підходом у науці розуміють принцип пізнавальної і практичної діяльності, що витупає у вигляді певного узагальненого правила, вимоги до пізнавальної та практичної діяльності [3].

Освіта й освіченість є неодмінними атрибутами і параметрами практичної користі та ефективності функціонування політичної еліти сучасних держав. Звичайно, концептуально-наукове забезпечення соціально-економічних і політичних перетворень має наукову підставу, однак наука поставляє політичній

практиці багатоваріантний вибір практично-політичних рішень. Але вибір окремого варіанта соціально-політичних перетворень і його практична реалізація цілком залежать від позиції політиків-практиків, тобто певною мірою від ступеня інтелектуальності та освіченості політичної еліти держави. Ще більшу потребу в освіченості політичної еліти відчуває держава, яка знаходиться в перехідних, кризових обставинах розвитку, невизначеність якого вимагає витончених політичних технологій, а їх принаймні необхідно знати.

Аналіз внутрішніх процесів і явищ, характерні для сучасних освітніх систем, суперечності та тенденції розвитку цих систем, характеристика глобальних і національно-державних систем освіти, світовий досвід освітньої практики та національні пріоритети його реалізації.

Багато досліджень проблем інформатизації сучасної освіти присвячено проблемам освітньої філософії, політики і практики подолання гострої соціально-економічної кризи, обґрунтуванню місця й ролі освіти в умовах становлення державності, баченню тенденцій подальшого вдосконалення і розвитку системи освіти.

Сучасна практика реформування державної освітньої політики відчуває гостру потребу в концептуальному забезпеченні багатьох напрямів її перетворення й удосконалення. Водночас у поглядах на стан і характер сучасної освітньої політики України на шляху її якісного вдосконалення і розвитку немає єдиного розуміння, що повинно стати змістом нової освітньої парадигми. Відсутнє достатнє наукове розуміння співвідношення між філософією політики і політикою освіти, державною політикою й освітньою практикою.

Освіта в новому українському суспільстві має постати як відкрите, індивідуалізоване явище, що постійно творить знання, робить їх модернізаційним засобом навчання і самонавчання людини. Якщо створення освітньої системи нового типу не знаходить відповідного рішення, якщо можливості нових інформаційних технологій наштовхуються на консерватизм освітньої системи і не використовуються для цілей освіти, тоді сучасні технології можуть призвести не до розвитку особистості, а до її деформації через неправильне використання комп'ютерної і телекомунікаційної техніки, зловживань нею [4]. Оновлений зміст реалізації державної освітньої політики разом із технологіями та політико-економічними особливостями має стати основою нової державної освітньої політики.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, економічна освіта в Україні в контексті формування світового освітнього простору зберігає традиційно високі показники вітчизняної вищої школи і нарощує свій авторитет та конкурентоспроможність відповідно до вимог часу, але для досягнення світових стандартів покликана здійснити ще цілу низку важливих заходів щодо її вдосконалення, вивченню і розробленню яких можуть бути присвячені подальші наукові дослідження. Якість економічної освіти в першу чергу залежить від дотримання сучасних світових освітніх стандартів,

адекватного фінансування, сприятливих умов для інвесторів та ефективного використання всіх видів ресурсів, що задіяні в галузі.

Реформування системи освіти вкрай необхідно. Сьогодні воно носить переважно стихійний і тому малоефективний характер, оскільки немає єдиної державної політики на рівні регіону, в якій освітня політика повинна займати пріоритетне місце. До цього додається відсутність дієвого механізму реалізації прийнятих регіональних рішень, у результаті чого всі програми залишаються у вигляді декларацій, оскільки вони або не фінансуються бюджетом узагалі, або, якщо й фінансуються, то в недостатньому для їх реалізації обсязі.

З урахуванням нових економічних умов реалізація державної освітньої політики повинна забезпечувати певний рівень конкурентоспроможності. Вона ж змушена поки йти іншим шляхом, щоб дати можливість вишам вижити в нових умовах. Ці завдання мало сумісні між собою, якщо говорити про цілісну систему освіти регіону. Тому реалізація реформаційних процесів у державній освітній політиці здійснюється в дуже вузьких рамках: на галузевому рівні або ж на рівні окремого вищого навчального закладу.

Бібліографічний список:

1. Вітренко Ю. Освіта як вид економічної діяльності *Економіка України*. 2011. № 10. С. 4–15.
2. Шевченко С.О. Державно-громадське управління якості вищої освіти в Україні: теоретико-методологічні засади та механізми практичної реалізації : монографія Дніпро : Національний гірничий університет, 2015. 263 с.
3. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого : підручник для науковця Київ : Консорціум з удосконалення менеджменту освіти в Україні, 2016. 302 с.
4. Воронина Т. Перспективи освіти в інформаційном суспільстві. Київ, 2017. URL : <http://www.for.ua.com> (дата звернення: 19.02.2020).
5. Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Сучасна економіка : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2005. 325 с.
6. Красовська О.Ю. Сучасні моделі реалізації бізнес-освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору *Бюлетень Міжнародного Нобелівського форуму*. 2012. № 1(5). Т. 2. С. 167–171.
7. Головня О.М. Соціально-економічні джерела розбудови освітнього простору України. *Економіка і держава*. 2014. № 4. С. 31–37.

References:

1. Vitrenko Yu. Education as a type of economic activity *Economy of Ukraine*. 2011. № 10. P. 4–15.
2. Shevchenko S.O. State-Public Management of Higher Education Quality in Ukraine: Theoretical and Methodological Foundations and Mechanisms of Practical Implementation: Monograph Dnepropetrovsk: National Mining University, 2015. 263 p.
3. Surmin Yu.P. Scientist's workshop: a textbook for the scientist Kiev. Training and Methodological Center "Consortium for Improving Management Education in Ukraine", 2016. 302 p.
4. Voronina T. Perspectives of education in the information society. Kiev. 2017. URL: <http://www.for.ua.com> (accessed 02/19/2020).
5. P.S. Eshchenko, Yu.I. Palkin Modern Economics: Educ. guide Kyiv. Higher school, 2005. 325 p.
6. Krasovskaya O.Yu. Modern models of business education realization in the conditions of globalization of the world educational space *Bulletin of the International Nobel Forum*. 2012. № 1(5). V. 2. Pp. 167–171.
7. Golovnaya O.M. Socio-economic sources of development of educational space of Ukraine. *Economy and the state*. 2014. № 4. Pp. 31–37.